

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA CLUB ALPÍ CATALÀ BUTLLETÍ

SUMARI: L'Aneto per la cara Sud, per JOSEP M.ª GUILERA. — Montmagastre, per JOAN ROIG I FONT †.—Festes tradicionals del Pallars, per R. VIOLANT I SIMORRA.—

De la mar Caribe al cor dels Andes, per MIQUEL FORNAGUERA.—Homenatge a Tomàs Riquer, de Ripoll.—Crònica.—Bibliografia.—Noticiari.

L'Aneto per la cara Sud

Un aplec pintoresc de tendes de campanya, plantades sense massa preocupacions lineals, puix que el terreny no permetia que els urbanistes poguessin lluir-se, era el poble nòmada d'una vintena d'habitants, que la Secció d'Esports de Muntanya havia bastit durant la setmana compresa entre el dia 13 i el 19 de juliol de 1930 en la comarcada de Malibierna a sota dels aiguamolls de Llosàs (1).

Un constant anar i venir del campament a les carenes i als cims era el pa nostre de cada dia per a la major part dels acampadors que voluntàriament havíem escollit tan enlairat exili. De les tendes estant podíem contemplar del matí al vespre, sota totes les llums, la noble cresteria que des del pic Russell s'allarga, es redreça, s'estira, trenca sobtadament en profundes bretxes per a prendre tot seguit nova embranzida, perfilar arran mateix de l'abim una nova cima ardida, i, d'aquesta manera tan vigorosa, arribar a enlairar la sostinguda vibració fins al mateix cim de l'Aneto, el senyor més alterós de tot el Pireneu.

No caldria dir que entre el nombre de curses d'aquell *camping*, la de l'Aneto havia d'ocupar un lloc assenyaladíssim. Sense esperar el darrer dia, en què l'itinerari previst des de Llosàs a la Renclusa, ens havia de portar a franquejar el coll de Corones, escollírem la tercera jornada de la nostra estada a la regió, dia d'un temps

(1) Vegeu el detallat treball de Josep Torent i Sostres *Acampades i Excursions per l'Alt Pireneu. Vuit dies de campament a la vall de Llosàs*. BUTLLETÍ 441. Febrer, 1932.

francament bo, per a realitzar una excursió col·lectiva al dit cim. L'itinerari d'aquesta passaria per la bretxa de Llosàs, guanyaria el coll de Corones per la gelera del mateix nom i acabaria després pel camí clàssic fins al mateix cim. L'expedició tingué la plena solemnitat d'aquelles en les quals pren part molta gent. Entre tants sempre n'hi ha algun que efectua la seva primera visita a una gelera, que rep el bateig dels 3.000 metres o que s'encara temorenc amb el *bluff* extraordinari de l'anomenat «pas de Mahoma» i amb l'aspecte tívat, a primer cop d'ull, que ofereix el cim de l'Aneto.

La nostra caravana reunia aquestes característiques i va saber treure partit dels factors que li prestaven tanta amenitat i diversitat. La desimboltura dels vells amics de l'Aneto confraternitzava amb la natural timidesa dels que allí s'iniciaven. La travessia de la bretxa de Llosàs, les primeres pales ben dures de Corones, l'enorme tall de neu de dalt del coll, foren detalls de la ruta, que feren digne parió amb el pedregam sòlid del «pas de Mahoma» i que deixaren bon record en els qui per primera vegada ho podien admirar. Als altres, més detallistes, l'Aneto els va deparar una jornada excel·lent, amb bon temps, bells horitzons, i una llarga estada dalt del cim. En conjunt una completa jornada per a tothom i un retorn joïós i a petites colles, les unes pel camí més curt, les altres entretenint-se pel pic del Mig i recorrent encara la gelera de Corones i la vall d'Arauells, fins a reunir-se abans del capvespre, dins el clos de les tendes, tots els que havíem pujat al pic d'Aneto.

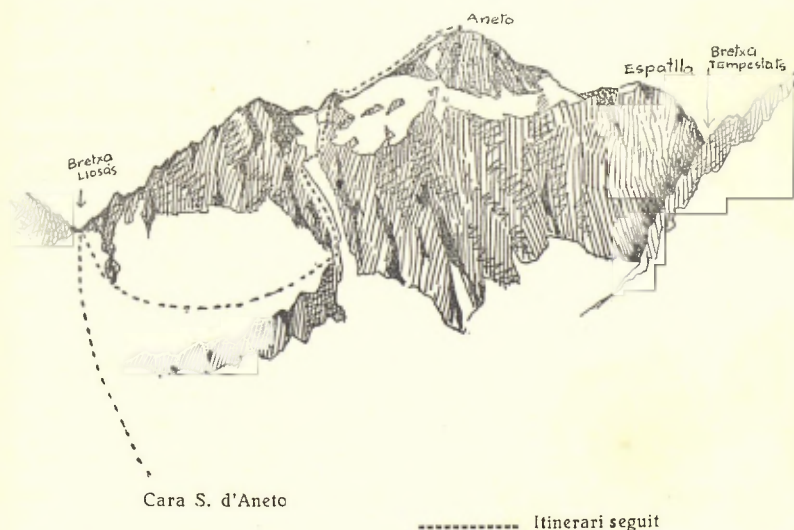
No havia d'ésser aquesta, efectuada llavors des del nostre campament, l'única visita al cim.

El dissabte, dia 19, s'aixecava el campament de bon matí, i en menys d'una hora desapareixien tots els daus blancs de lona que havien omplert d'un graciós desordre la gespa de Llosàs. Deixàrem tot l'embalum de l'equipatge a uns companys servicials, amb els quals quedàrem que esperarien les cavalleries i que amb aquestes baixarien directament vers Benasc. L'altra part dels llavors ex-acampadors, fidels al programa establert, havia d'anar a la Renclusa, passant pel coll de Corones, i, encara que el cim d'Aneto no figurava en el repertori, calia esperar que, una vegada al coll, ben pocs serien els que no tornarien a enfilars-s'hi.

No tots trigàrem tanta estona a decidir-nos a efectuar-hi una nova visita. Tres companys, Joan Brunet, Josep Rovira i jo, vàrem resoldre-ho molta estona abans, just en el moment d'anar a tra-

muntar la bretxa de Llosàs i entrar a la gelera de Corones, i de quedar-se'ns, per tant, a l'esquena, el panorama que durant aquella setmana tan familiar ens havia estat.

Feia massa dies que ens miràvem el pic d'Aneto per la seva banda S., perquè la seva muralla no ens anés interessant més i més i ens prometés, vagament, una escalada interessant i desconeguda. Mai però no ens havíem decidit a atacar-la, tot i que la sabíem factible. Fou en el moment just d'anar a engolfar-nos en unes regions diferents, que els tres companys ens fèrem una mateixa pregunta, donant així concreció a les divagacions que fins allí havíem anat fent. Ràpidament ens posàrem d'acord, i sense més dubtes, fèrem saber als nostres companys la resolució que acabàvem de prendre i quedàrem per reveure'ns a la Renclusa, tant si podíem pujar, com si ens calia recular i refer, unes hores més tard, el mateix camí que ara deixaríem.

Volíem pujar a l'Aneto per la cara que dona a ponent i que està formada just en direcció S. per una llarga aresta, la de Llosàs, en una osca de la qual ens trobàvem en aquells moments. Aquesta aresta ens va semblar massa llarga i accidentada per a fer-hi l'escalada, i preferírem intentar-la per un esperó situat més cap a llevant, el qual va a soldar-se amb aquella, a les proximitats del cim. L'esperó, en certa manera, ve a constituir la bisectriu de l'angle recte, format per la cresta de Llosàs (direcció S.), i la cresta de les

Tempestats (direcció E.). L'ascensió per la via que vàrem escollir semblava factible, encara que molt dreta, però, al primer cop d'ull, no aparentava tan carregada d'entreteniments - gendarmes i agulles -, com la cresta de Llosàs mateix.

De la bretxa estant desfèrem una mica de camí i de seguida anàrem guanyant nivell damunt una neu dura que es redreçava, fins a situar-nos a les proximitats de l'esperó. Poguèrem fàcilment sortir de la neu i abastar la pedra que des del principi es presentà magnífica i sòlida. Per aquella banda, no ens costà gaire estona de guanyar el fil de l'aresta, i des d'allí, poder descobrir el vessant oposat i, a unes profunditats que començaven a ésser respectables, les neus que envolten la bretxa de les Tempestats. Si l'escorç ens vedava de veure el mateix tall, prou es podia endevinar en el fis-toneig de la neu el lloc just per on aquella se les enfila.

Anàvem entrant al bo de l'escalada. Sense que fos encara d'una necessitat imperiosa, però obrant amb la indispensable prudència i ignorant, d'altra banda, els trencacolls amb què més enlaire ens podríem veure embolicats, ens encordàrem amb tota la corda, la qual era suficient per a donar-nos la necessària llibertat d'acció. La cresta que seguíem s'enfilava dretament i perdia per moments el caràcter de tal per a dissoldre's dins el cos de la muralla. Mai, però, no adquiria l'autèntic aspecte de paret amb les llisors característiques, sinó que s'entretenia formant unes curtes canals o xemeneies de bon pujar, intercalades amb replaus més o menys estables, que permetien al primer de fixar bé la corda i assegurar la pujada dels altres. Si alguna vegada la mateixa aresta es presentava massa problemàtica, sempre trobàvem a una banda o altra, preferentment pel costat de les Tempestats, un passant que semblés millor.

L'escalada resultava d'un creixent interès. Tenia la grandiositat d'una muralla, sentíem sovint de ben a prop la sensació del buit, i per una llarga estona seguiríem lliurats completament a la lluita amb els obstacles més immediats, sense tenir altra fallera que la de pujar i pujar a tot preu, ni altra ambició, que la del cim encara allunyat i invisible, enlairat i, fins al darrer instant, enigmàtic.

Sensacions d'escalada, embriaguesa de muntanyes mascles, hores d'enlairar-se, records perennes, que compten i resten, sense marcir-se, amb tota la frescor, amb la plena vigoria amb què foren viscuts tan intensament!

Feia estona que pujàvem i vàiem sempre més a prop la cresteria de Llosàs amb la qual havíem de coincidir en el vèrtex que

BRETXA I ARESTA DE LLOSÀS. AL FONS POSETS

Cos. J. M. Guàrdia

CIM D'ANETO DES DE LA CRESTA FINAL

PART ALTA DE LA CRESTA DE LLOÑÀS

Obs. J. M. Güllera

PAS DELS COLLETS NEVATS, EN LA DARRERA PART DE L'EXCURSIÓ

domina la gran paret central. Per l'altra banda ens acostàvem a una canal vertiginosa, plena de neu, que anava a estímar-se damunt la gelera de les Tempestats. Com que el camí semblava cada vegada més incert, si ens volíem mantenir en l'aresta, optàrem per decantar-nos vers la canal, i, aprofitant que la neu a ple sol ens aguantaria, passar a l'altre costat, i seguir enllà per vies que, del nostre observatori estant, semblaven practicables.

Èrem ja molt enlaire, presentíem propera la darrera cresta, però no ens atrevíem a cantar victòria, puix no ignoràvem que estàvem fent una ruta verge o rarament practicada i teníem que, en un lloc o altre, la nostra muntanya no ens sortís amb algun parany, amb algun obstacle imprevist, que no ens sobtés amb una errada d'itinerari, i, que quan més segurs estiguéssim del nostre èxit, no ens trobéssim amb una trista i lamentable desfeta.

Aquest era el dubte que ens feia estar amb l'esperit amatent, sobretot perquè no teníem la més petita referència sobre aquesta via d'ascensió, i si les coses ens havien sortit tan bé en la primera i segona part de l'escalada, restava encara amagada la darrera part, això és, el guanyar la punxa que havíem previst de baix estant, i continuar fins al veritable cim.

Afortunadament, arribàrem sense destorb i amb major facilitat al pic intermediari, i des d'allí descobríem, ben contents, que la direcció seguida no ens havia fallat, i que el tros que faltava fins al cim d'Aneto, no semblava difícil. Aquest era ben visible i poc allunyat i la cresta que hi menava era ampla i d'aspecte agradable. Ens calia solament travessar unes quantes amples franges de neu, algunes d'elles formant aresta, la qual cosa, per l'emplaçament d'aquestes en petits collets i per llurs caigudes, per bé que invisibles, de centenars de metres, sabíem feina delicada. Però portàvem piolets, anàvem encordats, ens proposàvem de moure'ns amb tota la prudència, i, d'altra banda, la gran proximitat de la fita cobejada i el seu esguard tan immediat ja, ens havien de prestar coratge i estímulo.

Feta aquesta ràpida visió del tros final, ens llançàrem a acabar-lo com més aviat millor.

D'aquesta manera, tres hores més tard del nostre primer contacte amb el granit més proper a la bretxa de Llosàs, coronàvem la pica prestigiosa de l'Aneto. En aquells moments, més que com una antiga coneixença, se'ns va aparèixer com una amistat novella. Llevat del pedró i de la plataforma superior, tota la muntanya havia estat per a nosaltres una novíssima ruta plena d'atzar i d'emoció.

Fins en trobar-nos dalt del cim, no ens va arribar el moment de descansar i de l'esmorzar que, en un principi, havíem fixat per a abans de començar l'escalada, just a l'instant que fóssim fora de les neus de baix. En arribar-hi, ho havíem ajornat només una mica, deixant-ho per a quan ja poguéssim veure com auava tot plegat i estiguéssim en possessió d'una ruta acceptable i que semblés segura. Quan ens trobàrem amb alguna noció de com i per quina banda podíem enfilar-nos, ens va semblar que l'hora oportuna de donar-nos algun descans i de menjar un mos, fóra quan creguéssim rondar ja per la meitat de l'escalada, i amb el camí més aclarit. Després però, la febre de pujar i pujar, el neguit de resoldre els obstacles més immediats, les ganes d'arribar al més aviat possible a la cresta, ens feren oblidar completament dels propòsits d'abans, del cansament i dels nostres estòmacs. En el moment que de la cresta estant veiérem la partida segura i el cim proper, cap força d'aquest món hauria estat prou forta per a privar-nos d'acabar com més aviat millor, ni per a fer-nos interrompre un sol instant, la nostra cursa finalment triomfant.

En desfer els sacs ens donàrem compte que havíem oblidat de demanar als nostres companys del campament, una mica d'aigua o de vi, i tot i que la set ens molestava, unes magres provisions engolides ràpidament, ens semblaren un suculent àpat de victòria. Durant mitja hora, agombolats per un temps francament bo, poguérem disfrutar d'una rara solitud, en el cim més visitat del nostre gran Pireneu. Els companys que hi varen pujar pel coll de Corones, feia estona que n'havien marxat, i la caravana diària que durant l'estiu hi mena l'Antoni Abadías, va deixar el cim en el moment que nosaltres férem la nostra aparició en el pic inferior. El nostre breu repòs no sofrí, doncs, la presència de cap intrús.

El bon temps i les ganes de cloure encara millor el darrer dia de muntanya, ens feren allargar més l'excursió, i des d'allí projectàrem d'anar-nos-en a la Maladeta, abans de tornar a la Renclusa. En quatre salts fórem al coll de Corones, seguírem després cap al coll Maleït, i per les petjades que havien obert Estasen, Oliveras i Roig, - els quals també voltaven feia estona per les altures -, ens arribàrem fins a sota de la Maladeta Oriental. Existeixen diverses vies d'ascensió a aquest cim per la banda de l'Aneto, essent la més fàcil i freqüentada, la que va a cercar la carena, per un collet situat a la meitat del trajecte, entre el coll Maleït i el cim. Nosaltres optàrem per pujar directament, des de sota mateix; però el no conèixer cap de nosaltres tres el camí, ens féu penetrar en una canal

vertical, que, encara que no molt llarga, ens entretingué una bona estona, i ens féu maniobrar de valent, fins a encertar la sortida correcta. Una hora i mitja més tard de la nostra sortida de l'Aneto, podíem asseure'ns vora el pilonet del nou cim, i posar les nostres signatures a la llibreta-registre, al costat mateix d'uns altres tres noms acabats d'estampar. Finírem les nostres provisions i àdhuc escuràrem els sacs, de totes les deixalles apilotades durant els dies anteriors. Uns crits vinguts de molt lluny ens permeteren de descobrir, en les immenses blancors de la gelera, els companys abans esmentats, els quals es trobaven enllà de la Maladeta Central, en direcció als pics d'Alba que també visitaren. Per l'altre costat, un rastre ample, que baixava des del coll de Coronas fins al Portilló, ens revelava clarament el pas dels altres acampadors i d'aquesta manera, entre tots, havíem triturat les més diverses ruttes d'aquell massís.

El vast panorama que la Maladeta domina ens era nou, i, per més elogis que n'haguéssim sentit, no ens va pas decebre. Li férem els deguts honors, uns honors massa curts, puix que les llums de la primera hora de la tarda eren plenes de magnificència, i encomanaven un gran prestigi a totes les muntanyes, a les properes i a les llunyanes. Uns núvols opulents i decoratius omplien a claps, el vast espai del cel, i, si durant tota aquella setmana no haguéssim estat tan avesats a espectacles d'una semblant qualitat, aquesta estada a la Maladeta hauria valgut per tots ells.

Després de visitar moltes vegades el cim d'Aneto, ja era hora de poder-lo albirar des del mirador que li fa digne costat.

Visitat el cim, volguérem baixar a trobar la gelera de la Maladeta, i, per això, seguirem una estona la cresta, i la deixàrem en veure en un collet les petjades dels amics que ens havien precedit. La neu que el cobria, es despenjava sota un angle pronunciat i aviat veiérem pel rastre, que els nostres amics havien optat per anar baixant de cara a la muntanya, com aquell que baixa per una escala de mà, i encara servant el piolet preparat per a prestar un ajut necessari. Davallar d'aquesta manera, sobretot quan la neu està endurida, demana força temps; per això, quan ja ens veiérem més segurs i ben situats sobre el replà de la gelera, que més endavant de l'estiu serà esquerdada terminal, ens decidírem a assajar una lliscada col·lectiva, la qual, per a ésser original i més segura, fou realitzada, encordant-nos prèviament i partint en posició esbiaixada, tot mantenint-nos sincronitzats per les batzegades de la corda que ens lligava. D'aquesta manera vàrem burlar la possibilitat

d'anar a parar dins d'alguna esquerra poc recoberta de neu. Amb una rapidesa increïble, i només amb una batzegada de la corda en arrencar, ens trobàrem transportats al nivell de la gelera. Llavors fou tasca planera i agradable, d'anar baixant o millor corrent, pel pis unit i segur de la gelera, sense cap esquerra visible. La neu seguida arribava fins més avall dels Portillons, i encara després poguérem aprofitar-ne llargues clapes, que ens permeteren d'arribar a la Renclusa amb un temps-record: una hora escassa, des del començament de la gelera. Eren ja les tres tocadetes, i esperàvem finir allí la nostra cursa tan plena de satisfaccions.

Però ens vàrem trobar que el Xalet estava ple i es faria difícil col·locar tanta gent, i, per això, alguns companys dels que havien arribat primer, es proposaven baixar aquella mateixa tarda a Benasc. La perspectiva de poder fer aquest darrer trajecte a l'hora de la fresca, en comptes de fer-lo al matí següent a ple sol, i les ganes d'acabar d'un cop amb el que encara faltés fer, em feren decidir i sobreposar al natural desig del repòs i, per això, separant-me dels fins aleshores companys de jornada, vaig afegir-me a aquesta nova colla.

A la Renclusa només vaig parar-hi el temps just per a dinar i per a canviar el calçat feixuc, per unes espadenyes.

Còmodament vàrem fer el trajecte, que acaba per trobar-se llarg, fins a Benasc. Era fosc del tot quan hi entràvem i a la fonda Sayó ens donaven la benvinguda els companys que havíem deixat de bon matí al, encara llavors, campament de Llosàs.

Horari

Estany de Llosàs	0 h. 35 m.	Cim d'Aneto	5 h. 00 m.
Bretxa Llosàs	1 h. 45 m.	Cim de la Malade-	
Començament esca-		ta O.	6 h. 25 m.
lada	2 h. 00 m.	Començament gelera	7 h. 00 m.
Canal de neu	3 h. 15 m.	La Renclusa	7 h. 55 m.
Cresta	4 h. 25 m.	Benasc	11 h. 55 m.

Historial

Per a acabar donarem un resum de les ascensions efectuades anteriorment per aquest costat del pic d'Aneto. Abans, però, hem de regradar MM. Jean Arlaud i especialment Jean Escudier, membres del Club Alpi Francès (Toulouse), per les moltes dades que amablement ens han facilitat.

La primera ascensió a l'Aneto per la cara S. l'efectuà, el 1.er de setembre de 1879, el cubà Josep Nariño amb els guies Haurillon i Canteloup. Per culpa de la *rimaye* no pogueren pujar per la gran canal i tampoc no es decidiren a franquejar la bretxa de les Tempestats, i efectuaren l'ascensió zigzaguejant per la paret, enmig de dificultats considerables. (Anuari del C. A. F. 1879).

El 20 de juliol de 1907 dos bons alpinistes alemanys, Renner i Ronketti i el traginer Josep Serra, de Benasc, que tenia cura del campament de Llosàs, varen seguir l'itinerari directe de la xemeneia o canal central. («Zeitschrift des D. u Oe. Alpenvereins», 1908 pàg. 140 i «Bulletin Pyrenéen», 1911, pàg. 209).

El 4 d'agost de 1928, els francesos Leclère i Escudier, seguiren l'itinerari Renner, fins a la meitat, prenent després cap a l'esquerra per anar a trobar l'aresta SO. o de Llosàs a 400 metres del cim d'Aneto. («Bulletin de la Section des Pyrenées Centrales du C. A. F.», juny, 1931).

Per l'aresta SO. o de Llosàs H. i R. Brulle i el guia C. Castagné, el 16 de juliol de 1913, varen seguir tota la cresta, probablement a partir de la bretxa superior de Llosàs. («La Montagne», 1914, pàg. 43). La mateixa cordada, i a continuació, efectuà el primer descens per la banda S.

Aquesta mateixa aresta, tenim entès que fou seguida per una caravana catalana (Batlle, Paus,...?), en una excursió efectuada abans de l'any 1925, però d'aquesta, no se n'ha publicat cap nota enlloc.

L'aresta S. pròpiament dita, no tenim notícies que hagi estat practicada abans de la nostra ascensió, i tampoc no en té el nostre informador Mr. Jean Escudier.

En canvi, el mes següent al del nostre pas, (16 d'agost de 1930) la mateixa ruta fou seguida pel famós pirenista Georges Cadier acompanyat dels seus nebots. De la relació que varen publicar-ne en el «Bulletin Pyrenéen», 1930, núm. 197, hem pogut desprendre'n que varen seguir exactament la mateixa ruta nostra; trobaren també l'escalada molt entretinguda i aèria, però agradable i de bon fer.

Aquestes dues deuen ésser amb tota seguretat, les primeres ascensions que han efectuat aquesta variant que ofereix l'abrupte vessant S. de l'Aneto, i que és la ruta més directa i curta per a pujar a aquest cim des de Llosàs.

JOSEP M.ª GUILERA

Montmagastre

El monestir

LA fundació del monestir de Sant Miquel, deu remuntar-se, en opinió del P. Villanueva, a la segona meitat del segle xi, que és quan, afegeix, es reconquistà dels moros aquell territori. No obstant això, Fra Pere Sanahuja, O. F. M., diu haver vist un document de l'arxiu d'Ager copiat pel P. Caresmar i escrit entre els anys 1018 i 1025, amb data endarrerida de 28 de setembre de 1011, que consisteix en una donació feta per Ermengol II, el Pelegrí, la seva muller i el seu fill Berenguer a l'església del castell de Montmagastre, de certes possessions i de totes les esglésies que aleshores estaven fundades o amb el temps es fundarien dintre els termes d'aquell castell. Un dels testimonis que signà aquest instrument, és el famós Arnau Mir de Tost que, en 1068, tenia el castell en feu, i el mateix que, en el seu testament atorgat pocs anys després, féu diferents deixes a Sant Miquel de Montmagastre, amb obligació, però, de quedar perpètuament subjecte a l'abadia d'Ager, fundada per ell. Tal disposició no es devia complir immediatament, puix que, en una escriptura que esmenta també el P. Villanueva, consta que, en 1085, presidia la comunitat agustina de Sant Miquel un abat propi de nom Fruya (?). Fins als començos del segle xii no sona aquesta casa governada per priors dependents de la canònica d'Ager.

Malgrat la indubtable subjecció d'aquest cenobi al d'Ager, l'església de Solsona reclamà uns certs drets, els quals foren confirmats, el 29 de març de 1097, pel papa Urbà II en la seva butlla *Desiderium quod* dirigida a Raimond, prior de la col·legiata de Santa Maria. Pot, però, haver-hi dubtes de si es refereix veritablement al Montmagastre d'Urgell o al que, segons tenim indicat abans, havia també existit en l'actual província d'Osca, a l'Aragó. La confusió podria consistir en la coexistència i igualtat de nom no solament del castell sinó també de l'església, que la butlla suposa col·locada sota la mateixa advocació de Sant Miquel, fet no gens d'estranyar per ésser el patró de la casa urgellenca, als comtes de la qual pertanyien l'un i l'altre lloc. La confrontació del

terme que també consigna la repetida butlla - prop del castell de Calasanç, diu -, corrobora, al nostre entendre, que es tracta del Montmagastre situat a poca distància de Peralta de la Sal, puix que el terme d'aquest es confon al nord amb el de Calasanç.

Posteriorment, una butlla del papa Alexandre III, datada a Montpeller l'any 1162, confirma a Ramon, abat d'Ager, la propietat i immediata protecció del seu monestir i de tot allò que li havia estat cedit. Entre aquestes donacions es fa constar la de Montmagastre i la seva església. No gaires anys més tard, Arnau, bisbe d'Urgell, i el mateix esmentat abat Ramon, celebraren una convenció, signada a Cervera el 15 de desembre de 1170, mitjançant acord amb Huc, arquebisbe de Tarragona i legat del propi papa Alexandre III, i en una de les clàusules de la susdita escriptura s'ordena que a Montmagastre i les altres tres esglésies majors que també es consignen, es rebi el Bisbe amb quinze cavalca-dures o amb divuit, si així ho disposés, i que se li donin moderats convits. En les restants esglésies sufragànies, havia d'ésser rebut segons les possibilitats de cada una d'elles i a l'arbitri i bona convenció del bisbe i de l'abat.

Podríem consignar altres dades referents al monestir de Sant Miquel, les quals, però, ens allunyarien massa del nostre propòsit, que no és altre que assenyalar únicament l'antiguitat del monestir i de la seva església (1). Oi més, el fet d'haver esdevingut un sen-

(1) Sense cap mena de pretensió i sols com un assaig, donem la següent relació dels priors que governaren el susdit monestir, segons les dades que hem pogut recollir:

1085.—Fruya. Apareix com a abat propi en una escriptura de pacte, feta amb Guillem Bonfill i la seva muller Sadònia. En les inscripcions s'intitula, però, <i>Capellanus</i> .	1261.—Berenguer Desmoo ?, prior.
1099.—Pere, abat d'Ager i de Montmagastre.	1262.—Berenguer de Medullo, prior.
1108.—Pere Company, prior.	1263.—Berenguer d'Agulló, prior.
1114.—Bernat, prior.	1263.—Berenguer de Medullo, prior.
1118.—Bernat Mir, prior. Potser el mateix anteriorment esmentat.	1268.—Berenguer de Medullo, prior.
1120.—Arnau Guillem, prior.	1271.—Bernat de Medullo, prior.
1152.—Berenguer, prior.	1277 fins el 1295.—Berenguer de Medullo, prior.
1154.—Pere, prior.	1203.—Guillem, prior.
1165.—Pere, prior.	1205.—Guillem, prior.
1165.—Bernat, prior.	1213.—Bernat Eximenis o Eimeric.
1166.—Pere, prior.	1220.—Berenguer, prior.
1170.—Bertran, prior.	1223.—Berenguer de Calders o Callers, prior.
1170.—Pere, prior, dit.... Guillem de Vedre-nya...	1224.—Berenguer de Calders, prior.
1175.—Bernat, prior.	1226.—Berenguer de Calders, prior.
1176.—Pere, prior.	1226.—Apareix un Berenguer de Montmagastre, prevere.
1187.—Pere, prior.	1228.—Berenguer de Calders, prior.
	1223 a 1240.—Arnau de Ció o Arnaldus de Sió, prior.
	1258.—Berenguer d'Agulló, prior.

zill priorat, subjecte a una abadia de tanta auomenada com era la d'Ager, situada a la mateixa capital dels seus fundadors, els vescomtes d'aquest nom, als quals pervingué més tard el comtat d'Urgell, contribuí segurament a no deixar brillar el monestir amb història pròpia. Altrament, no li mancaren les donacions, des de les dels sobirans i grans senyors fins a les de famílies del poble, importants les d'aquells i modestes les d'aquestes; però totes elles revelen una pregonera devoció al Sant i una no menys persistent adhesió al cenobi.

Deixant a part el temple, resten al monestir menys elements encara que al castell, per a poder fer-se hom càrrec de la seva planta. La seva destrucció s'ha de suposar que data d'un temps molt antic, puix que, segons tenim indicat, el llibre més vell que posseeix l'arxiu de Montmagastre és de l'any 1609, època en què l'església pertanyia ja a la parròquia. Aquesta, segons el seu segell, continua tenint per patró Sant Miquel Arcangel com en temps del monestir. En el de l'Ajuntament hi figura un castell.

La planta de l'església, en el seu estat actual, mesura 32 metres de llarg per 7 metres d'ample. La volta de la nau està dividida en quatre cossos, cada un dels quals correspon a les diverses modificacions que ha sofert el temple. En la darrera d'aquestes modificacions la nau fou considerablement allargada cap al costat del frontis. La volta és en aquesta part apuntada, mentre que conserva la forma de canó a la part de l'absis, per ésser el tros més antic de

1296.—Ramon de Montllor, prior.

1300.—Ramon Campellí o Campelí, prior.

1309.—Aguilar, prior.

1311 i 1317.—Aguilar de Gombaus, prior.

1320.—Berenguer de Gombaus, prior.

1328.—Guillem Agulló, prior.

1329 i 1330.—Guillem d'Aculeo o d'Agulló, prior.

1330.—Bernat de Medullo, prior.

1333.—Guillem d'Acutulo, serà d'Agulló, prior.

1335 al 1337.—Guillem d'Agulló, prior.

1343.—Francesc de Montlauro, prior.

1348.—*Franciscus, prior Montmagastri affectus Abbas Agerensis.*

1377.—Guillem de Bellvis, prior.

1380.—Berenguer de Gombaus, prior.

1382.—Guillem de Bellver o Bellvis, prior.

1396.—Ramon de Montllor, prior.

1398.—Guillem de Bellvis, prior.

1399.—Guillem de Bellver, prior.

1411, 1436 i 1442.—Bernat Guillo, prior.

1460.—Martí Gondissalvo, prior.

1474.—Esteve Calaf, prior de Montmagastre, batxiller en dret i canonge d'Ager.

El priorat era arrendat pels seus posseïdors, segons consta en una curiosa apel·lació interposada per un dels darrers esmentats priors, En Bernat Guillo, canonge d'Ager, contra Joan, abat comanditari del dit monestir. Aquell li diu que la suspensió intimada era injusta puix que el no residir a Montmagastre obeïa a tenir llicència seva per un any, no finit encara. Després d'altres al·legacions, afegeix que té arrendat per tres anys el priorat, tal com ho feren els seus antecessors i que per aquesta i altres raons, apel·la a la Seu Apostòlica. L'abat no volgué admetre el dit recurs, el perjudicat li presentà a la vila de Montçó, el 20 de gener de 1436. (P. Caresmar, document núm. 1172).

l'edifici. S'acusen més encara a l'exterior les susdites restauracions, per llur diversitat d'alçàries i de materials emprats; els murs de la darrera afegidura són de pedra ben treballada, i, en la resta, els paraments són també de pedra picada, però més grollers. El campanar està situat a l'extrem de la nau allargada; és molt feixuc, quadrat i sense cap mena d'ornamentació. La porta de l'església s'obre de cara a migjorn i té la volta formada per una ampla dovella que descansa a cada costat sobre una senzilla imposta. A la dovella central es llegeix una inscripció gravada que diu així: A24D : 1TEM : BRE : ANY : 1643 : PAER : IVAN : MIR : O. Més amunt hi ha un rosetó o ull de bou, resseguit d'un bonic fris a la part interior. En aquest mateix costat de la façana, s'obren també finestres rectangulars, una de les quals dona llum al cor alt i les altres il·luminen la nau del temple. L'absis és la part més rica i interessant i pel seu pur estil romànic de la segona època, pot ésser considerat com a obra de la meitat del segle XII. És semicircular i resseguit d'arquejadures lombardes ben acusades, dividides de dues en dues per set esveltes columnes, les quals rematen amb capitells de factura molt senzilla i pobra. Al mig de l'absis es veu un finestral llis pel defora i ornat amb dos capitells a la part de dins, un dels quals amenaçava de caure, i aleshores no es trobà altra solució millor que arrencar ambdós capitells. A l'extrem inferior del dit absis s'obre una estreta sagetera que dona claror al departament o dipòsit de l'oli i que en temps dels delmes servia de graner. Una gran eura que puja del fossar situat a la part d'avall de l'església, completa el bonic conjunt de l'absis. Adossades al mur de la façana nord de l'església, resten encara algunes construccions antigues mig enrunades i sense caràcter determinat, que, cosa de seixanta anys enrera, eren utilitzades per a rectoria.

En entrar a l'interior del temple hi ha, a la dreta, la pica d'aigua beneïta sostinguda per un senzill pilar cilíndric de pedra. El sòl de l'església forma diferents plans; el corresponent a sota del cor està empostissat; pels murs corre un bancal de pedra. Aquell indret és el de les dones, les quals s'asseuen en els bancals o en cadiretes de propietat particular, o bé directament sobre el sòl. A mà dreta, una escala mena al cor, des d'on una altra escala puja fins a dalt del campanar. En un recambró que hi ha també sota el cor, es guarden els ornaments propis de la Setmana Santa; en les posts i portes del monument està representat el Sopar amb figures pintades de tamany natural i de cert mèrit artístic.

Els altres replans que formen el sòl de l'església, estan enllo-

sats i són destinats als homes. L'altar major és d'estil renaixement amb marcades influències del plateresc; en lloc preeminent hi ha la imatge de talla de Sant Miquel Arcàngel vencent el dimoni, però tot plegat no és de gaire mèrit. Molt més interessant esdevé l'altar antic, situat al darrera de l'actual. Està pintat directament en un pany de paret d'un mur de pedra, d'un pam i mig de gruixària, on hi ha representades diferents figures gairebé esborrades per la humitat i presidides, al bell mig, per la imatge de Sant Miquel, l'única relativament ben conservada i la més visible, dintre la foscor que regna en aquell lloc. Darrera de tot, hi ha la sagristia que rep llum pel finestral de l'absis.

Al mur interior esquerre del temple, s'obre una capella que sembla de construcció antiga per la seva volta rodona. Està dedicada a la Mare de Déu del Roser, amb un altar barroc de talla, bastant bonic, però sense decorar. Al costat d'aquesta capella, hi ha la del Sant Crist, de menys fondària, la imatge de la qual, potser de l'època gòtica, és d'un treball escultòric que no es recomana per la seva bellesa. No obstant, és objecte de molta devoció, com ho constaten les moltes presentalles i ex-vots que pengen als murs de la capella.

Un cop feta constar l'existència en la nau principal d'un antic salamó d'aram, res més no recordem per a afegir a aquesta llarga descripció de l'església de Montmagastre. La parròquia té per filials les ermites de Sant Joan i de Nostra Dona de la Verdrenya o de Vedrenya. Ambdues tenen els murs de pedra picada, però, en particular, la de Sant Joan és senzilla, amb la porta adovellada i una petita espadanya al cim de la façana (1). L'ermita o santuari de la Mare de Déu de la Vedrenya presenta un aspecte una mica més interessant, tal com requereix la molta anomenada de la seva titular, la qual és feta objecte d'una gran devoció, pels veïns dels pobles de tota aquella comarca. Dóna accés a l'església un atri, la porta del qual és formada de grans dovelles, i al seu damunt s'aixeca un campanar d'espadanya, compost de dos alts arcs, en un dels quals solament, hi ha la campana. Passat l'atri, s'obre

(1) L'existència de la dita ermita deu remuntar-se a una època molt llunyana, puix que consta en un establiment atorgat per Pere, abat d'Ager i de Montmagastre, a profit de Guillem Viuves, d'una peça de terra, amb pacte que del fruit en donés la meitat a Sant Miquel i a Sant Joan. Fet a 10 de les calendes de març de l'any 39 del rei Felip (1060-1108). (P. Caresmar, document núm. 915).

Consta la vall de Sant Joan en una donació *post mortem*, feta per Bernat Travarij, a profit de l'església de Sant Miquel, de dues vinyes situades en l'esmentada vall del terme de Montmagastre. A 15 d'agost de l'any 26 del rei Felip. (P. Caresmar, document núm. 1209).

la porta del temple del mateix estil que la suara descrita. Es diu que aquest santuari havia estat antigament parròquia. S'hi celebra un aplec en la diada de la Mare de Déu de Setembre, que és molt concorregut de fidels de tot arreu, els quals reverencien amb devoció la Verge de la Vedrenya i li demanen que els lliuri del flagell de les secades. Sota aquesta advocació, és particularment invocada a partir de l'any 1901 que, amb motiu d'un llarg i extraordinari eixut, tots els pobles de la comarca hi anaren en solemne processó, precedits de llurs banderes, i, en tornar-se'n, després de celebrada la festa religiosa, no havien arribat els romeus encara a llurs respectius pobles, que l'aigua del cel queia amb una abundància torrencial.

Abans de donar per acabat el present treball, ens cal fer constar que les impressions personals que hi consignem, daten del mes de juliol de l'any 1922, que és quan visitàrem el poble de Montmagastre. Cap, doncs, dins el possible, que hagin sofert entrebancs o s'hagin modificat en un sentit o altre, els projectes que hi havia aleshores. Les nostres modestes recerques per tal de conèixer documentalment la història del castell de Montmagastre i del monestir de Sant Miquel, daten també, en la seva major part, d'aquell mateix temps, però malgrat el bon nombre de notes que teníem arreplegades, ens resistíem a posar mà a la tasca, més que per res, pel temor que ens inspira la nostra insuficiència. Ho hem fet, finalment, de pressa i corrents, esperonats per noves dades que havem trobat i per algunes altres que ens han pervingut de bons amics nostres, als quals expressem el nostre pregon agraïment.

JOAN ROIG I FONT †

25 - 3 - 1932.

Festes tradicionals del Pallars

Les festes del Carnestoltes

SEGONS sembla, l'origen de les diades carnavalesques l'hauríem de cercar en els temps mitològics de l'antiga Grècia i Roma.

L'Emili Genest, en la seva obra «Figures i llegendes mitològiques», parlant de les festes i orgies anomenades *bacanals*, que el

poble d'Atenes i Roma celebrava en honor de Bacus, diu: «La més bulliciosa d'aquestes festes era la que hom feia pel mes de febrer, i sembla que per tradició s'ha conservat, per bé que molt atenuada, en les festes que avui dia es fan per Carnestoltes». Així és que, si hem de creure la seva suposició i la d'altres, seria antiquíssima la celebració d'aquestes festes bon xic liberals, que cada dia perden més el sentit popular.

Segons la gent vella, els habitants del Pallars s'havien distingit força a celebrar el Carnestoltes, i pocs eren els pobles, sobretot els de caire menestral, que no dedicaven tres dies de gauderia, de balls, de menjar i beure en molta abundància, al «Patró Carnestoltes», puix que venia a ésser una festa major d'hivern. D'aquí el proverbi:

Carnestoltes
quinze voltes
i Nadal de mes en mes.

Gairebé tots feien «ninot». Els disfressats feien captiris, els fadrins capta i «calderada» i altres moixigangues a dojo...

Perquè hom es faci ben bé càrrec d'aquesta diada descriuré la manera de celebrar-la a Sarroca de Bellera, (Vall del Bòsia), poble on aquest any encara s'ha fet capta i calderada amb més o menys de l'esplendor passada. A més, han fet dos ninots, i sempre solien fer-ne només un.

Aquest poble, fins fa poc, ha tingut sempre la supremacia de tots els pobles de l'Alt Pallars, en la celebració de festes de caire popular; sobretot en les festes majors; i té, per tant, un calendari ben lluit de festes i costums.

Anotarem també totes les particularitats que coneixem d'altres pobles.

Els disfressats.—Després de Sant Antoni, del gener fins a Carnestoltes, poques nits passaven (sobretot dissabtes i diumenges) que a les *conlleccions* que feien a les cases, no s'hi presentessin joves disfressats a fer-hi gresca i menjar quelcom i si no els ho donaven, s'ho prenién.

Acostumaven a disfressar-se amb robes i peces de vestir de llur casa. Moltes vegades simulaven una parella que venia de viatge, i a cada casa feien el «paperot» d'arribar molt cansats i, per tant, demanaven menjar i beure; si hom feia el ronsa i s'excusava, anaven a l'armari i furtaven la primera cosa que trobaven,

i bevien el vi que volien del porró; sense, però, enfadar-se els amos de la casa, ja que feien igual a totes. Moltes vegades ballaven, acompanyats de guitarres, ferrets i panderos que tocaven uns altres disfressats; com també improvisaven representacions dialogades, força reeixides, des del punt de vista popular, i sempre aplaudides per tota la concurrència, que acudia, a les hores de *conllecció*, a passar vetllada a les grans llars de totes les cases «gros-ses». Abans, aquestes vetlles que precedien les festes del Carnestoltes, eren molt divertides, i es feien un bon *escot* de riure quan els disfressats feien el «pas» dels casats de nou, del gendre i la sogra, d'un matrimoni quan esperen un fill, d'un vell i vella que ja se'n van d'aquest món, i així d'altres «passos» i figures de representacions bon tros liberals que les carnestoltades emparaven.

El Dijous Gras.—Aquest dia, en molts pobles, era costum de fer un guisat a la casseroles amb orella de porc, feta amb suc i prunes.

A Sarroca era costum de disfressar-se d'ós. Un individu, tapat amb *pellons* de pell de xai, feia el paper d'ós, i portava una corda penjada al coll, amb la qual el menava un altre individu, disfressat amb roba vella i proveït d'un bastó, per a fer ballar l'ós. Així, d'aquesta manera, anaven voltant totes les cases, ballant a la sala i fent gambirols. Després, mentre la gent estava distreta, el qui feia d'ós anava ensumant els armaris de la llar i el calaix de la taula de menjar i furtava el que podia, ja que en aquests dies sempre hi solia haver alguna botifarra o *plata de mustillo* i fent el paper de l'ós... ho rampinyava, la qual cosa els era permesa a tots els disfressats, sempre que no s'extralimitessin.

A Espui (vall de Capdella) feien festa a l'escola. Al matí, tots els nois i noies passaven per les cases a captar ous, pa i cansalada, i s'ho menjaven, a l'escola, el mestre i els deixebles plegats.

Carnestoltes.—El dissabte, a la nit, feien la cercavila pel poble, amb un músic a dins d'una *civera*, portada per quatre joves, en forma de baiard. Tots anaven disfressats i emmascarats, i brandaven unes esquelles grosses i uns llaunots anunciant, així, les festes del Carnestoltes.

Al diumenge, al matí, els fadrins feien un ninot, farcit de palla o fulles d'arbre.

Uns altres, mentrestant, anaven portant troncs i rabasses grosses a la plaça. Les soques d'arbre grosses, les lligaven amb una

soga a una biga llarga i així la portaven, entre tots, una colla de *callastrots* (fadrins juvenets); mantes vegades, en entrar al poble, era rebuda amb so de música, i acompanyada fins a la plaça. A més, captaven llenya per totes les cases i, a la que no els en donaven, se la prenien de la garbera. Encenien la foguera després de dinar i no l'apagaven fins a la matinada del dimecres.

Per dinar, era costum de menjar-se el *bisbot* bullit a l'olla (el païdor del porc, ple de pasta de botifarra de sang, pa i cansalada) que hom guardava per a aquest dia.

Quan tothom havia dinat i la foguera ja estava cremant, es reunien els fadrins per tal d'anar a buscar el Carnestoltes. Anaven per les cases a manllevar ases, *trucs*, esquelles, *crestoneres* i altres estris de fer soroll, i vestits de l'antigor per a disfressar-se. Es reunien tots en una era dels caps del poble, i allí s'organitzava la comitiva per a portar amb tota solemnitat el Carnestoltes pels carrers. El músic llogat per a aquests dies, era un que tocava el violí o l'acordió, i cavalcava un ase; l'encarregat de portar el ninot també cavalcava un ruc, i, moltes vegades, tots els primers fadrins també; als ases els penjaven un *truc* al coll o bé una *crestonera*, (esquilla molt llarga), i així anaven voltant pels carrers, fins a arribar a la plaça on hi havia la foguera; allí descavalcaven tots i penjaven el ninot en un dels balcons de la plaça, des d'on presidia la festa durant quatre dies. Tot anant a la comitiva, la mainada l'acompanyava cridant:

Visca Carnestoltes!
Visca carnaval!
treu el ruc del corral.

I també cantaven aquesta cançoneta:

Carnestoltes voltes,	ara nos daran;
ara més que mai,	i vi de la bóta
botifarra i cansalada,	només una gota.

Tarda i nit, al voltant de la foguera, ballava tothom enmig de la gran gresca. Solien abundar molt les disfresses; entre elles, la comparsa de la «mula blanca». Aquest pas consistia en un home mig corbat endavant, que es recolzava en una forca de dos *forcons*, els quals feien d'orelles de la mula; el mànec, que tocava a terra, feia de potes del davant i, les cames de l'home, les del darrera; aquesta estranya figura estava tapada amb una capa de *blanquet*,

de les de pastor, o bé amb una manta o borrasa. A sota dels *forcons* de la forca simulaven un cap d'animal i hi col·locaven unes morralles o *cabestre* i, amb el morraller, la menava un altre individu. Anaven per la plaça simulant voler vendre la mula, però mai no s'entenien en el tracte; i quan l'havien ajustada, aleshores, engegava guitzes i quedava anul·lat el tracte. Si eren dos que sabessin interpretar bé llurs papers, resultava un pas molt divertit. Aquest i d'altres, com fer la «figueta» mantes vegades. Eixien al matí, anaven per les cases a fer riure a la gent i captaven alguna botifarra i també ous i quelcom de beure.

D'altres es disfressaven de pastors i de velles i filaven borres, i s'enfarinaven el rostre, per manca de careta.

Al segon dia, al matí, els fadrins i mainada seguien totes les cases del poble i llogarrets de la vora, recaptant ous, cansalada, trumfes, potes de porc, arròs, fesols, fideus i diners. Això era guardat a casa dels organitzadors per a la «calderada». Feia bonic de veure els fadrins acompanyats de tota la mainada i del músic, amb cabassos, cistells, i el de la cansalada amb una llarga punxa de ferro, on enfilava tots els talls de porc.

Al tercer dia, o sigui, el dimarts, tornaven a passar per les cases, on el dia abans no havien trobat ningú, a acabar de fer el captiri.

A sobre de la foguera penjaven una grossa caldera, i, dues dones llogades pels fadrins, tenien cura de cuinar tota la vianda.

Si els fadrins tenien esment d'algú que fos al defora treballant, hi anaven amb una soga, i el culpable que havia trencat el precepte de la festa, el portaven pres a la plaça, on li imposaven la multa, que consistia a pagar el beure a tota la fadrinalla. Després, entre tots, ajudaven a arranjar la caldera, posant-hi les potes de porc, botifarra, cansalada i altres coses, per a fer el brou. Després hi tiraven trumfes, arròs, fesols i cols. Així resultava una *vianda*, (ells anomenen així l'olla barrejada), molt saborosa i de molt d'aliment. Dels ous, cansalada i botifarra feien «truitades». Feina que anava a càrrec de les esmentades cuineres o d'altres, que es presentaven voluntarioses. Amb els diners que havien recollit i d'altres que n'hi afegien, compraven vi per a remullar la forta menjada.

Per allà a mitja tarda, feia bonic de veure tota la gent que s'esperava entorn de la foguera amb el plat i la cullera que cada qual es portava. Una vegada cuit el recapte, el primer fadrí anava posant-lo als plats. Primer als membres de l'Ajuntament i després,

sense distincions de classes, a tothom, tal com la cua era formada, per rigorós torn.

Així, del més ric al més pobre, tots anaven a parar el plat a la plaça.

Quin bell sentit de democràcia! I tots gaudien alegrement, no pel menjar, sinó per l'harmonia amb què celebraven aquesta diada. Durant aquests dies, era consuetud de la mainada d'empastifar-se el dit índex amb pols de carbó mullat i el passaven per llur cara i la dels altres, i també de la gent gran, sense, però, que s'ho prenguessin malament.

Al dimecres de cendra a la nit, després d'haver sopat, baixaven el ninot a la plaça, el col·locaven en una civera i el portaven pels carrers, tot cantant-li unes absoltes estrafolàries, i després l'asseien en un pedrís de la plaça on havia presidit la festa, i el processaven. Dos individus es posaven cadascú en un balcó diferent, i l'un acusava el ninot i l'altre el defensava, amb aquests termes i d'altres tant o més pintorescos: —No se li pot fer cap causa, perquè durant tres dies ens ha fet anar molt farts de botifarra.—L'altre allegava una altra cosa i, quan havien fet divertir prou el poble, signaven la sentència i li tiraven un tret d'escopeta. Tot seguit, un que feia de metge l'obria amb un ganivet per a practicar-li l'autòpsia; després li calaven foc i allí acabava el Carnestoltes.

A Espui no feien ninot; però feien ballar l'ós com a Sarroca, i voltaven pels carrers del poble tot ballant. Fa uns setze anys que encara hom hi presenciava aquest costum.

A Pauïls (vall del Flamisell) feien el ninot a la nit del dissabte al diumenge de Carnestoltes i el col·locaven al cap d'una biga que després plantaven al mig de la plaça. Així, al matí del diumenge, la gent esperava amb joia d'anar a missa, per veure el Carnestoltes, que havia de presidir les festes carnavalesques. També feien capta i calderada. La mainada acostumava a cantar-hi aquesta cançoneta:

Carnestoltes quinze voltes,	un tall de cansalada
Déu <i>me</i> do bona nit;	que ballar tota la nit.
més m'estimo	

A Perves (vall del Bòsia) feien el ninot el diumenge al matí i el penjaven al mig de la plaça, per mitjà d'una llarga soga estacada de balcó a balcó de les cases.

ELS CATALANS PEL MÓN

De la mar Caribe al cor dels Andes

(Notes d'un viatge en hidroavió)

El lector podrà veure com aquesta ressenya no és pas un treball literari, sinó tot just un recull de les impressions anotades en el carnet de viatge, durant el vol, en hidroavió, des de Barranquilla, en el delta del riu Magdalena, fins a l'altiplà d'una branca de la serralada andina.

A dos quarts de sis del matí l'auto de la companyia *Scatta* em recull a casa com a primer passatger, ja que sóc el que visc més lluny dels molls de sortida. Rodem per cases i hotels, fins a aplegar els cinc passatgers i el pilot de l'avió. L'aviador viu a «El Prado», un barri deliciós, tant perquè rep les brises del riu i de la mar, gràcies a la seva situació en un turonet, com per les comoditats de tots els ordres, i condicions higièniques de què gaudeix. Aquest barri contrasta amb la part vella de la ciutat, població canicular, amb 30 graus de mitjana anual de temperatura, i plena de sorrells, mosquits i brutícia, en sa major part.

Hem arribat als hangars i familiarment ens prenem la tassa clàssica de *café negro*, que per aquestes Amèriques es beu en dejú. Un cop repesats a la bàscula amb les respectives maletes, passem a la cabina de l'avió. Heus ací els meus companys de viatge: un matrimoni jove d'antioquenys, *los catalanes de Colombia*; un vell esprimatxat i cremat pel sol de les mars tropicals, gat de mar, cara de pirata i de mariner, ric com tots els de Riohacha, amb l'aspecte de l'home que ha fet moltes vegades aquestes rutes i a qui ja no fan fred ni calor; un jove esgrogueït, tipus clàssic del *americano* que ha passat les febres, i, per fi, aquest català que, a causa de la malaltia d'una seva menuda a Bogotà, té pressa a fer en un dia el que, estant els camins normals, es fa en vuit i, en aquests moments d'anormalitat en què el riu està en *verano*, és a dir, en sequera, tant en podria durar deu com quinze, com trenta-cinc.

La cabina és molt confortable: sis còmodes seients, independents tots ells; al damunt van els saquets de correspondència que s'ha de deixar pel camí. El W. C., el té, naturalment, cap a la cua. Una finestreta per a cada passatger, a fi de refrescar l'aire, que en aquesta terra es posa bullent a certes hores del dia, i una altra de més gran ens posa en comunicació amb la cabina del pilot i del mecànic. Unes carpetes amb cotó fluix i una altra amb uns recipients de paper plegables ens diuen que és bo de tapar-nos les orelles i, en cas de mareig, fer-ne ús.

L'arrencada d'un avió com aquest, de dues tones i mitja - el «Simón Bolívar» -, és cosa entretinguda. L'excitació del magnet dura més de com és convenient. Però «bon viatge» o «bon vent i barca nova», i... ja estem lliscant aigües avall del gran riu, que aquí no té menys de deu metres de fondària i uns tres quilòmetres d'ample. Quan l'hidro ha adquirit la velocitat de 120 per hora i els flotadors ja rellisquen o patinen per damunt de l'aigua, el pilot posa el timó de profunditat i l'avió aixeca el vol sense que hom hagi sentit res d'extraordinari, sinó l'alegria de la velocitat quan tocàvem encara a l'aigua.

Com que és riu amunt on hem d'anar, fa el viratge força ràpid, i això sí que emociona pel que té de grotesc; el riu, els arbres i el paisatge sembla que vénen damunt de nosaltres; però això passa de seguida, i restablim la tranquil·litat. Són les sis i cinc minuts; comença a clarejar.

El que crida més l'atenció, de primer antuvi, és la suavitat dels contorns en aquesta naturalesa primitiva encara. El riu i els caños, les llacunes i els aiguamolls, els arbres i les cases, el paisatge i la ciutat que anem deixant enrera, tenen una dolçor extraordinària. Una mena de bellesa orgànica; des d'ací dalt el món i l'home i les coses que fa l'home, i els animals i els objectes de què se serveix, perden la individualitat i formen un conjunt bell i harmònic que obeeix a un ritme. És una visió nova del món i fins de la vida i del paisatge.

Mentre l'avió fa la seva via, hom es perd per nous viaranyes, i pensa que, per a formar-se el concepte de les passions i accions dels pobles i dels individus, hem d'albirar-los des d'una alçària, i, com més alta sigui aquesta, més dolç, bell i perfecte veurem aquest món, aquests homes i aquestes accions que sovint des de baix ens repugnen.

Volem per damunt del Delta. No hi ha grans boscos; solament sembrats, a les clarianes que deixen la xarxa d'aiguamolls, els recs

i els braços del riu. A l'horitzó, per la banda dreta, entre boires, encara es veu una petita turonada que, amb alçàries inferiors a 500 metres, trenca la monotonia d'aquesta plana que el riu i la mar van creant. A mà esquerra i enllà, lluny, molt lluny, s'entreveuen els pics de la Serra Nevada de Santa Marta, isolada entre terres baixes com un vaixell dintre la mar; aquests pics assoleixen els 5.700 metres i són coberts de neus eternes. De sobte, les boires ens tapen els cims que el sol ixent daurava.

Sobrevolem Remolino, a vuit llegües de Barranquilla, i, d'una sola ullada, contemplo el poble i totes les terres dels entorns; cases, camins, arbres i hisendes ens són ben conegudes. En pocs minuts evoquem un món d'aventures i de lluites, que ens fan saborosa la vida encara avui.

Ens distreu dels nostres records la col·locació de les cases i de les piragües, tan bella i harmònica. Poblets bruts i miserables, carrers fangosos, camins entollats, plens de troncs caiguts, d'estelles, d'espines... tot el que és dolent i defectuós, desapareix des d'aquest mirador: són nets, endreçats, amorosos, si escau el mot. Desapareixen, fins del record, els mosquits, la set abrusadora i la calor d'un sol que plana, com llosa calenta de plom, damunt del qui travessa a peu o a cavall aquestes planes.

Es presenta la primera dificultat del viatge: els companys, en veure que anem d'una finestreta a l'altra, temen per l'estabilitat de l'aparell i s'atreveixen a fer-me insinuacions, però jo segueixo amb el meu neguit de veure-ho tot.

Al lluny, a mà dreta, apareix un gran llac entre serrats baixos. Fa tres quarts que volem i m'imagino que som prop de Calamar. Aquella llacuna és la de Guàcharo, quasi al límit entre el departament de l'Atlàntic i el de Bolívar. Es veu un auto en una carretera prop de Ruan i grandiosos tancs de petroli al costat del canal del Dique. El *caño* de San Antonio ens fa comprendre que som a l'inici del Delta. El canal assenyala la via de Cartagena, la primera ciutat colonial del Caribe; el *caño*, l'antic camí de Santa Marta, el segon port important de Colòmbia, quan tot això era d'Espanya. Volem damunt del ferrocarril de Cartagena i damunt de Calamar, que passem de llarg.

Comencem a veure prop del riu turonets o terres altes; ja sentim la sensació de volar damunt de terra ferma. De totes maneres, no manquen els estanys; ara n'apareixen entre els serradets, sobretot a mà dreta, on el contrafort central dels Andes enlaira alguns turonets, per dissimular potser que es mantingui després

quilòmetres i més quilòmetres a alçàries de 3.200 a 5.600 metres. El verd negrós dels boscos treu un relleu especial als llacs i els dona forma de cèl·lules mirades al microscopi.

La banda esquerra del riu segueix molt plana, sembrada d'aiguamolls, *caños*, i clapes de bosc cremades, que seran, d'ací a dos mesos, camps de moresc o de juca, sorrals i *playones*, terres negadívols en temps de pluges. Un vaixell de riu, que sembla una joguina, esbufega pujant riu amunt a pas de tortuga. Només són les 7 i el sol caldeja l'ambient i fa que el paisatge es limiti cada vegada més.

Uns boscos negrencs mostren grans clapes de vegetació grisa. I aigua i més aigua! Com és possible que en terres voltades d'aigua es passi set? Ens ho preguntem perquè en aquestes planes hem vist la «Treva de la Pau» de què ens parla Rudyard Kipling. Ara ens fixem com és de curiosa la manera de pescar dels indígenes amb llurs canoes: fan un semicercle i el van tancant de manera que agafin el major nombre de peixos. Ho aprengueren, sens dubte, del pelicà, que fa el mateix a les calmoses costes del Caribe, o a les aigües de la *ciénaga* de Santa Marta.

Són les 7 h. 17 m. quan passem per damunt de Zambrano, el port per on surten les bales de tabac que en altres temps foren la riquesa d'aquestes *sabanas* de Bolívar; surten també per aquest indret un bon nombre de sacs de cafè que es produeix en uns turonets d'uns 900 metres escassos. El mecànic de l'avió ens posa un lletreret que diu *El Banco*, i ens avisa que farem una petita baixada en aquest indret per despatxar el correu. Aquest petit detall ens diu l'èxit que ha tingut aquesta companyia concessionària de la línia aerpostal, que és de les primeres que ha funcionat a Amèrica; car fa 15 anys que rutlla i els seus recorreguts normals sumen uns 4.800 quilòmetres.

Ens tornem a enlairar i ens trobem a l'entrada d'una illa que no té menys de 125 quilòmetres de llarg i que fou, en temps de la colonització espanyola, una mena de Mesopotàmia.

Una regió de núvols baixos ens obliga a enlairar-nos. El pilot decideix després baixar quasi arran de terra, i llavors és quan se sent i es veu la velocitat que portem.

El braç del riu que ara hem agafat és curull de pobles nets, polits i ben acondiciats. Volem tan baix que ens plau de cridar la gent i saludar-los. A tres quarts de vuit sobrevoem la gran vila de Mompo, avui ciutat morta, com aquelles de què ens parlen els qui viatgen per l'Índia. Ciutat colonial, de cases amb

Cl. Seadta

VISTA AÈRIA DE CARTAGENA D'ÍNDIES, L'ANTIGA CIUTAT COLONIAL

Cl. M. Fornaguera

VAPOR FLUVIAL DAVANT DE PUERTO LIÉVANO (BAIX MAGDALENA)

Cl. J. V. Magallon

EL PORT DE MAGANOUÉ EN EL RIU MAGDALENA

Cl. Scudis

LA SABANA DE BOGOTÀ TRAVESSADA PELS MEANDRES DEL RIU

pis i grans coberts de teules roges, carrers rectes, plaça amb una gran església, un cementiri joliu i, sobretot, una pàtina de cosa que té arrels i saba d'un passat, contrastant amb aquestes colles de poblets i ciutats que tant abunden per aquestes Amèriques i que fan olor de nou ric. Cent anys enrera, a Mompox feien llarga parada els pobres viatgers que en *xampan*, a rem, anaven de Cartagena a Santa Marta, riu amunt, fins a Bogotá i altres pobles de l'interior, el qual viatge durava de cinquanta a seixanta dies.

Som ja al Banco, el centre comercial més important a l'entrada de l'illa Margarida. Són les 8 h. 05 m.; entre deixar el correu i prendre gasolina, hi fem ben bé mitja hora d'estada.

En sortir del Banco, ens enfilem a 700 metres i podem contemplar a pleer tota aquesta regió, situada a l'entreteixit d'una xarxa de rius que hi aboquen llurs aigües. Aquí, sens dubte, devia arribar el golf antic, que els alluvions han convertit en plana. Ací hi ha el centre de producció dels cuirs de caiman i de la producció del bagra, el bacallà d'aquestes terres. El jove matrimoni antioqueny demana clemència al pilot pel «ballet» de què, des de fa estona, l'avió ens fa gaudir (?).

Tornem a baixar fins arran d'aigua. El paisatge es va desmoralitzant. Els caimans filosofen immòbils en els sorrells d'alguns illots. En una platgeta d'un d'aquests illots n'hem comptat vint-i-cinc de bestialles d'aquestes, dues d'elles d'uns sis metres de llarg. Un tenia el clàssic ocellet que curava de netejar-li les dents i els queixals, mentre ell dormia amb la boca oberta.

Tornem a enfilar-nos, ara fins a 1.000 metres, i el paisatge que s'albira és senzillament grandios. A la dreta, un laberint fluvial format pel Cauca, el San Jorge i el Nequí. A l'esquerra, la llacuna de Zapatosa, on desguassa el Cèsar. Amb aquesta visió de conjunt hom es convenç com és d'hipotètica la canalització d'aquest riu i com seran llençats a l'aigua tots els milions que siguin esmerçats en la realització d'una semblant obra.

Seguim, per alçàries de 1.000 a 1.100 metres, i tot va com una seda. La terra ja dona la sensació de cosa ferma, de cosa estable. De sobte, els horitzons són amagats per una espessa nuvolada, però per sota nostre queda com una finestreta, una clariana, per la qual s'entreveu un meravellós paisatge de boscos verges entre unes serralades i la ratlla lluminosa i serpentejant del Magdalena. Hom constata que aquest riu és un corrent primitiu, un riu jove,

en formació, capriciós i indecís. La majoria dels seus braços són eixuts a causa de la sequera actual.

Hem acabat la regió baixa; són les deu. Els boscos que sobrevolem són ara extensíssims i molt atapeïts. Tenim Puerto Vilches a sota nostre amb la seva estació del ferrocarril, que puja fins a Bucaramanga.

Un quart més tard s'albira un bosc de torres metàl·liques: és la gran explotació de petroli de Barranca Bermeja. La *Tropical Oil Company* ha instal·lat en aquest lloc una important explotació petrolífera amb grans dipòsits i bombes que per una tuberia de 500 quilòmetres trameten el petroli fins al ventre dels mateixos vaixells ancorats al port de Cartagena, allà a la mar Caribe. A l'entorn d'aquest lloc ha estat aixecada una vila de cases de fusta, neta i ordenada, bonica i higiènica, en un indret on deu anys enrera es caçava el tigre i tothom, àdhuc la quinina, es morien de febre.

A dos quarts de dotze deixem Barranca Bermeja bo i volant baix. Ens trobem sense un alè d'aire; la calor que sentim dintre l'avió és temible, i a fora també. Els sotracos que fa el nostre cavall metàl·lic queden ben dibuixats i sismografiats en el carnet de notes. I ha succeït el que succeeix a la mar quan la gent es mareja: ha calgut acudir a l'esperit de vi, a la fricció de polsos. Aquestes ocupacions d'infermer ens han fet oblidar un xic la calor.

Bosc espès amb algunes clapes de sembrats d'herba per al bestiar boví. L'aprofitament de terres que observem a la banda dreta i el descuit de la banda esquerra ens diuen prou que sobrevolem la regió d'Antioquia. Trobem el vapor «Bucaramanga», un dels més grans del riu, que fa sis dies que va sortir de Barranquilla; va pujant esbufegant amb calma buscant el canal per no encallar-se, cosa que en aquest tros i en aquesta època és el més corrent. A vegades es poden comptar fins a vint i fins a trenta vaixells encallats ací; avui, però, solament n'albirem quatre. Volem baixet per saludar-los i poder informar del seu pas al port més proper.

Les serralades es van apropant al riu. Són tres quarts de dotze quan amarem a Puerto Berrio, portal d'entrada de la terra més rica de Colòmbia, la qual produeix de tres a quatre milions de pesos en or i no menys de quinze en cafè. La gent d'ací és treballadora i estalviadora. És corrent de trobar-hi famílies amb més de quinze fills. Els antioquenys escampats per tot el país es fan els amos de Colòmbia.

Després d'una estada de mitja hora, tornem a enlairar-nos,

però ara en un altre avió, petit, lleuger, estafet i amb molt de soroll de llauna: una mena de Ford. El pilot, un jove de vint-i-tres anys, diu que és un aparell que fa molts anys que rutlla per aquestes terres i quasi camina sol. Deixa l'aigua a més de cent deu per hora i el viratge cap amunt és una cosa que emociona més encara que el que hem fet a Barranquilla, amb tot i la parsimònia i confiança que ha demostrat l'aviador que el comanda.

Aquí el riu s'estreny bastant. La selva tupida que ara albirem per tots els indrets és la selva tropical amb tota la seva força, lleugües i més lleugües d'un verd fosc, tallada de tant en tant per clapes de grans arbres florits, rojos i grocs, puix que els arbres en els boscos verges també s'agrupen en colles per poder lluitar. Un caseriu en un aiguabarreig ens diu que som a Nare. La calitja no ens deixa veure cap al lluny la serralada Oriental.

Passa quelcom a l'avió, car baixem amb massa precipitació. Fem una tanda de ballets i sotracs que fan posar en perill la integritat del jove santanderí que ens acompanya. Amarem al mig del riu; hi ha pana, i, sense parar el motor, amb una llauna agafen aigua del riu i omplen el radiador. Arrenquem; un altre viratge i cap amunt, però no massa. Tenim la impressió que no anem massa segurs amb aquest avió, gat vell d'aquest riu.

A un quart de dues som ja en terres sense plans que valguin la pena. A l'horitzó contemplem serrats alterosos que ens fan somniar la fresca que cobegem. Anem arribant al Río Negro, per la conca del qual baixarà el ferrocarril, en construcció, de Bogotá a Puerto Liévano. Anem cada cop més encaixonats, i les taques dels boscos florits van guanyant en varietat; entremig d'aquestes destaca un color groc cremós que encanta la vista.

Baixem a prendre gasolina i a fer unes reparacions al motor a la Dorada. Les ballarugues de què en aquesta última etapa hem fruit, les devem a l'aire, els corrents freds del qual baixen dels serrats d'una banda i altra. A la serralada Central hi ha alçàries de 5.600 metres, i a l'Oriental es mantenen d'uns 2.800 a 3.500 metres. Volem a uns 400 metres per sobre del riu, que tot just està a uns 550 metres damunt el nivell de la mar.

Mitja hora després, a les dues, arrenquem novament amb un viratge dels que es fan estimar. Seguim encaixonats, molt encaixonats ara, entre serres, riu amunt. A la Dorada s'ha acabat la navegació del baix Magdalena. Ací un tren va fins a Ambalema, puix que el gran nombre de ràpids del riu obstaculitzen la navegació. Les embarcacions petites, els «vaixells pirates», com els diuen, que

s'aventuren a pujar-hi, necessiten vint-i-quatre hores de treballs forçats amb el cabrestant.

Sentim ja que arribem en un món on tot es belluga i tothom treballa. Carreteres, ferrocarrils. Ens atensem a la que fou un temps la segona ciutat de Colòmbia, la colonial Honda. Les serrallades apareixen capriciosament retallades per l'erosió: castells, muralles, fortaleeses, catedrals, formes fantàstiques, donen una singular bellesa als paisatges d'aquests plans de Mariquita.

Honda, ciutat colonial, és més bonica caminant pels seus carrers que vista d'enlaire estant. El llarg pont penjat que travessa el Magdalena i entronca amb el vell camí ral de Bogotá és molt airós. També afavoreixen l'aspecte de la població els altres dos ponts de ferro que creuen el Guali, riu que parteix la ciutat en dues. Per l'escuma que retalla, bellugadissa, el corrent del Magdalena, hom endevina els ràpids del salt d'Honda. Mentrestant hem sortit d'una bossa d'aire que ens ha fet ballar durant molta estona.

Passem per damunt de Cambao, on acaba la carretera que, en auto, porta a Bogotá en set hores. Dissortadament, avui és dia que els autos que fan el trajecte vénen de baixada; fins demà no pujaran.

Després de passar per Ambalema, antic centre tabaquer ben acreditat, ens cal baixar un altre cop arran de riu per posar aigua al radiador, que, pel que es veu, no fila gaire prim. Després de sis anys de treball, el pobre té dret a fallar. La navegació normal de l'Alt Magdalena comença passat Honda o a Beltran, un xic més amunt.

Cap a un quart de quatre el balanceig, els sotrac i les depressions semblen dir-nos que s'ha espatllat la carretera per on corre l'avió. Crec que deu ésser degut als grans canvis de temperatures que produeixen els corrents d'aire que baixen de les serres que ens envolten. Deixem un moment el riu i, tirant pel dret, per damunt d'uns turons, a l'altra banda veiem Girardot, port final del viatge en vaixell i també en hidroavió. Comptem unes 15 embarcacions ancorades a la vorera. El gran pont de ferro que travessa el Magdalena està ja quasi llest. Lentament baixem al riu i amarem als molls del port de la *Scatta*.

Un auto ens porta, amb la correspondència, al camp on ens espera l'avioneta que ens deixarà a Bogotá. Fins ací portem fets uns mil quilòmetres. Ara ens tocarà fer-ne molt pocs, però ens hem d'enfilair fins a tres mil metres per passar el coll més baixet que ens deixarà al camp d'aviació de Madrid, per prendre-hi un

El Sndta

LA SABANA DE BOGOTÀ AMB ELS NEVADOS DE LA SERRANÍA CENTRAL DELS ANDES

SECCIÓ DE PASTORS DEL MUSEU FOLKLÒRIC
DE RIPOLL

RAJOLS DEL CERAMISTA ABAGAY POSADES AL MUSEU FOLKLÒRIC DE RIPOLL
EN RECORD DE L'HOMENATGE A TOMÀS RAGUER

automòbil i arribar a casa a donar-los la sorpresa d'una arribada que no s'imaginien.

L'avió és molt petit i no gens confortable. Generalment no accepta viatgers, però jo he aconseguit passatge perquè sóc amic del secretari de la Companyia. El pilot no ho veu amb gaire bons ulls. Arrenquem i des que sortim hom veu que és una cosa més perillosa que el trajecte per la vall del Magdalena. Seguim la canal del riu Bogotá i ens enfilem de pressa sense poder contemplar el paisatge, ja que en poc temps estem al mig dels núvols. Comprenc que el pilot cerca a través la depressió oberta per aquest riu, i vol remuntar l'immens graó on es forma la bella cascada de Tequendama de 145 metres d'alçària. Aquesta estimbada del cim és una de les belleses naturals d'Amèrica. A les cinc sobrepassàvem la serralada andina, a 3.400 metres. He comprès que passàvem el salt esmentat pel molt que conec aquests indrets i pel que he pogut albirar en un instant que els núvols s'han esquinçat i m'han permès de veure el paisatge. El fred s'ha fet molt intens i els colors de la vegetació i els conreus han canviat tant, que, en lloc d'a l'Amèrica Tropical, hom es creuria trobar-se al centre d'Europa.

Som ja a damunt de l'altiplà, a tres mil metres. Verdor i més verdor; ramats i més ramats de bous que «pasturen l'herba fresca a l'atzar». Camps de blat, de patates i de moresc; hisendes jolives, carreteres, poblets i vies de ferrocarril, tot fa sentir que ens apropem a una gran ciutat. Des de dalt de l'avió, es veu ben clar que aquest altiplà fou un llac. El riu Funza o Bogotá hi fa un seguit de revolís i meandres. Al fons, arrecerat a les altes muntanyes de Guadalupe y Montserrat, es veu Bogotá. Està situada a 2.630 metres i té 240.000 habitants.

Estic ja rendit de tanta quietud i tantes emocions, i la meua activitat sensible s'ha apagat força. Afortunadament, això s'acaba. Veiem el camp d'aviació on aterrem tot seguit sense dificultats. Un automòbil, en tres quarts, em deixa a casa, al barri de Chapinero, situat als afores de la capital.

De les sis del matí a les sis de la tarda, és a dir, en dotze hores, he fet el viatge en el qual sovint havia esmerçat dotze dies. Feia quasi cinc mesos que no veia els meus i, naturalment, varen rebre una agradable sorpresa.

Em sento fatigat de tantes emocions i trasbalsat del ràpid pasatge per ambients tan diversos. Ara reposarem!

MIQUEL FORNAGUERA

Homenatge a Tomàs Raguer, de Ripoll

EL dia 9 de juliol, se celebrà a Ripoll una simpàtica festa excursionista en homenatge als mereixements del senyor Tomàs Raguer i Fossas, infatigable creador de l'Arxiu-Biblioteca i del Museu Folklòric d'aquella vila.

Va assistir-hi un nombre considerable d'excursionistes, pertanyents a les entitats de tot Catalunya, els quals aconseguiren una vegada més fer gala de llurs sentiments patriòtics i culturals.

L'artista senyor Aragai, de Breda, va estar encarregat de plasmar en una bella rajola que fou col·locada en una sala de l'Arxiu-Museu, la significació de l'acte.

Al claustre del Monestir de Santa Maria se celebrà l'acte de lliurament a l'homenatjat d'un formós àlbum amb les signatures de les entitats excursionistes adherides, ofrenat en un magnífic parlament pel nostre consoci senyor Joan Danés i Vernedas, president de la Comissió organitzadora.

El senyor Tomàs Raguer, va agrair l'homenatge de què era objecte amb sentides paraules. Ens plau reproduir-ne algunes, explicant les unes el començament de la seva obra i elogiant les altres la tasca del CENTRE.

«Semblant-me ocasió propícia, en veure, a les golfes de l'ex-parroquial església de Sant Pere, perdre's miserablement les restes del que fou copiós arxiu de la seva extingida Comunitat de domers i preveres, vaig intentar ordenar-los i catalogar-los, amb més bona voluntat que preparació.

A més, confosos entre els dispersos papers i pergamins, sortiren un centenar de llibres, alguns d'ells incunables i d'altres de bella impressió gòtica, que han estat el fonament d'una Biblioteca cada dia creixent, mercès als donatius de generosos particulars.

I no satisfet encara el meu desig, anava arreplegant alguns objectes, records d'indústries ripolleses extingides, de costums típics que es perden, imatgeria popular, goigs, fotografies, etc. etc.

Així nasqué l'Arxiu-Biblioteca i el Museu Folklòric, en formació encara, puix, com haureu vist, moltes seccions són tot just comen-

çades, però que, petit i tot, és el primer i únic, que jo sàpiga, públic a Catalunya».

«Ja en els seus inicis, l'any 1878, l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques aconseguia, per mitjà del seu soci honorari Víctor Balaguer, que l'Estat cedís 8.000 pessetes per a la restauració del Monestir. Poc més tard, l'Associació d'Excursions Catalana, promovia una subscripció pública al mateix fi, i només cal llegir els Butlletins i altres publicacions de les esmentades entitats, per a fer-se càrrec de l'esperit que les animava, demostrat igualment en les lletres dels Fiter, Arabia i tants d'altres, adreçades al seu delegat en aquesta vila, que guardem curosament dintre l'Arxiu.

Refoses les dues Associacions en una de sola, com ja havien estat, es formà el Centre Excursionista de Catalunya, que, seguint la mateixa tradició, en totes les ocasions ha demostrat el major interès envers el nostre Cenobi.

Ell ha treballat constantment per la seva restauració i conservació; ha pres part activa en les grans solemnitats celebrades a la Basílica; assistí corporativament a la seva nova consagració i ens hi deixà un record perenne, amb la formosa pica baptismal on tantes generacions de ripollesos seran batejades. Ell ha editat esplèndidament la *Monografia de Santa Maria de Ripoll*, escrita per un dels seus socis més entusiastes, el nostre entranyable amic Joan Danés i Vernedas. Veritable i ben documentada guia del Monestir, s'ha fet indispensable a tots quants desitgen visitar-lo amb profit. I tants d'altres benemèrits senyors, que em faria interminable d'intentar relatar-los.

Catalunya commemora enguany el centenari de la seva renaixença. La vostra visita al Monestir no podia manca. Tota la vostra actuació serà completada i segellada avui, en desfilar en homenatge patriòtic, davant la tomba gloriosa que guarda les despulles del gran Comte Guifré, el qual, a Ripoll, fundà la Nació Catalana.

Nosaltres no podem pas pagar-vos degudament els serveis que heu prestat a Ripoll. Que Déu i la Pàtria us ho premiïn».

Parlaren, a més, en aquest Aplec, el doctor Soler i Pla, en nom i representació del President i del Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya; el senyor Pelegrí Casades i Gramatxes, en nom de la Secció d'Arqueologia i Història del CENTRE; el senyor Emili Jover, per la Federació d'Entitats Excursionistes; el senyor Eduard Vidal i Riba, i el senyor Francesc Maspons i Anglès, que representava el president del CENTRE.

CRÒNICA

CENTRE

LA MOLINA. LA FONT DEL MOREU.— El passat juliol va inaugurar-se la font del Moreu, situada a 800 metres del Xalet de la Molina, en una reconada del freqüentat «camí del bosc» que mena a Font Canaleta.

Aquesta deu, captada per mitjà d'una mina, ha permès d'assegurar la disponibilitat d'aigua per als serveis del Xalet en moments d'aglomeració i dedicar l'aigua sobrer a la pròpia font del Moreu.

Existeix també el propòsit de construir en aquell lloc una piscina i una pista de tennis, la qual, a l'hivern, quedaria convertida en una bona pista de gel, car el lloc ombríu i orientat de cara al N. asseguraria a la pista les temperatures mínimes i una defensa dels raigs solars.

Voldríem que aquests projectes, que sens dubte seran ben rebuts per tots els amics d'estiu i d'hivern de la Molina, puguin portar-se aviat a la pràctica.

Secció de Fotografia (1)

RELACIÓ DE TASQUES.— Durant el mes de juny, aquesta Secció féu tasca ben profitosa. Realitzà les excursions següents: Els dies 4 i 5 seguí alguns indrets del Berguedà, Guardiola, Vallcebre, Peguera, Santuari de Cabrera i Berga. L'interès principal del primer dia d'excursió era assolir la Creu de Fumanya i anar a dormir a les cases de la Companyia forestal explotadora d'aquests boscos. Hi trobarem excellent acolliment.

Fins a Vallcebre seguirem l'itinerari núm 22 de la *Guia del Berguedà*, amb alguna variant, per ésser més

amics dels camins costeruts i dominadors que no pas dels que llisquen ensotats. El segon dia d'excursió seguirem l'itinerari núm. 16 de la *Guia* esmentada, però en sentit invers. Quan s'editi de nou aquesta *Guia* cal fer-hi una petita modificació. El camí entre el pont de fusta sobre el torrent de Peguera i el collet dels graus del mateix nom ha quedat abandonat. Avui, en sortir del pontet esmentat, hom va tot planejant a travessar una foradada, per on passa la via ferrada de l'explotació forestal, i remunta tot seguit per la dreta tot enfilant un camí pesat i amb molts revolts.

Els dies esmentats, uns altres consocios de la mateixa Secció seguiren un bocí de la Segarra, comprès entre Guissona i Calaf. Visitaren Conill, Portell, Iborra, les Oluges, Montfalcó murallat, Torroja, Castellsrà, Guissona, Sant Guim de la Plana, Masoteres, Palanet, Biosca, Torà, Castellfollit de Riubregós i Prats de Rei. Cal anotar ací que el petit però interessant museu d'aquest darrer poble ha estat dispersat esperant millors temps.

El dia 11, hom féu l'ascensió al Puigllançada, per la Molina, i anar a pujar al tren a Tossa. El fred i el vent feren poc agradosa aquesta excursió.

El dia 15, mentre una bona colla de la Secció visitaven el Museu de les Arts Decoratives, dintre del qual pogueren admirar, a més a més, l'exposició d'indumentària de la col·lecció Rocamora, uns altres consocios realitzaven l'itinerari següent: Coll de Canes, Santa Magdalena de Cambrils, Ciurat i Vidrà. Adoptaren exactament l'itinerari núm. 37 de la *Guia del Ripollès*.

El dia 18, un aplec de 24 socis, entre els quals lluien les seves gràcies femenines llurs esposes i filles,

(1) Per excés d'original en el número passat no pogué publicar-s'hi aquesta relació com corresponia.

feren una excursió familiar a Poblet. Un autoòmnibus serví de vehicle, tant a l'anada com a la tornada.

Dies 24 i 25. Els consocios de la Secció, senyors Alà, Comella i Flaquer, es decidiren a posar a prova llurs aficions a les excursions d'alta muntanya. De Bagà a Martinet pel Santuari del Gresolet, i coll d'Aguiló. Esdevingué una excursió forta, la més forta que la Secció de Fotografia ha efectuat aquest curs. Deliberadament fou projectat per als dies més llargs de l'any, per tal de poder disposar de tota la claror diürna possible i d'un temps no massa calorós. D'antuvi, fou seguit exactament l'itinerari núm. 120 de la *Guia del Berguedà*.

Des del Gresolet al Collell seguien l'itinerari núm. 122 de la *Guia* alludida. Després, seguien l'itinerari núm. 133, i en passar pel refugi de Prat d'Aguiló observaren que estava net i ben endregat. Les neus, però, l'han perjudicat una mica de les cornises i de la coberta d'«uralita». També hi trobaren un vidre trencat pertanyent a una finestra de la façana. De Prat d'Aguiló a Martinet se serviren de l'itinerari núm. 28 de la *Guia de la Cerdanya*.

Cal observar que del Gresolet a El Collell hi ha molt més d'una hora, que és el que marca la *Guia*. En el trajecte de coll de Prat d'Aguiló a Martinet també notem una diferència en més de les hores que marca la *Guia*. En canvi d'El Collell a Prat d'Aguiló els semblà un trajecte més curt del que assenyalava la *Guia*.

El soci de la Secció, senyor Joan Nonell, actuà de jurat en el concurs de fotografies de flors, organitzat per «Amics de les Roses».

Secció d'Esports de Muntanya

CAMPAMENT A LA VALL DE CABANES.— Dies del 22 al 25 de juliol. Senyora Wanda Morbitzer, senyors Josep Bartomeu, Eduard Rodon i Emili Ametller.

Sortírem d'Esterri amb cotxe fins a la primera marrada de la carretera de dintre el bosc de la Mata de Va-

lència. D'aquest revolt de la carretera surt un camí de ferradura que puja per la ribera esquerra del torrent. A uns 35 minuts s'arriba a un pla, després d'haver deixat el bosc enera, es travessa el final d'una tar-tera i es passa a l'altre cantó del torrent. El camí emprèn una pujada, cada vegada més forta, i al cap d'uns cinc quarts de la sortida es troba un petit aiguamoll; es deixa a l'esquerra la vall que baixa les aigües de l'Estany Llong de Cabanes i amb pujada s'arriba, en 10 minuts més, a l'Estany Negre de Cabanes. Fins aquí puja, amb penes i treballs el cavall que portava els paquets, no sense les protestes del traginer, ja que la pobra bèstia caigué dues vegades.

L'Estany Negre aboca les aigües a un altre de molt petit que té a sota. Els separa un pradell irregular on hi ha el que en el país en diuen una cabana; no és altra cosa que una mena de cova natural sota la roca. Aquí plantàrem les nostres tendes al damunt de l'herba molt alta, que, si bé dóna humitat, fa la jeia més agradable. A uns tres minuts (a la dreta de l'estany, aigües amunt) hi ha una font. El lloc és bonic, encara que no té l'aliciet dels prats i dels boscos. D'aquí per amunt no és més que un immens magatzem de pedra; característica d'aquesta regió, semblant a les veïnes valls del Gerbó i de Ratera. Tot aquest bé de Déu de primera matèria queda endolcit, però, per les aigües, els pins escampats i els desnivells que enclouen altres 8 estanys.

Des del campament fèrem l'ascensió al Tuc de la Xemeneia (1 h. 45 m.) que domina la vall del Gerbó. S'emprèn el camí per la dreta de l'Estany Negre (el mateix de la font esmentada abans), es passa el primer coll a l'esquerra i s'arriba a l'Estany Gelat (1 h. 15 m.), sota mateix del pic. Des d'aquest cim anàrem al Basiero Oriental seguint primer la carena i travessant després les congestes i tarteres que formen l'hemicicle de la vall de Cabanes. Cal fer observar que la gent del país

diu Vall de Cabanes del tros comprès entre la carretera del Port de la Bonaigua i l'Estany Negre. D'aquest estany per amunt en diuen Basiero a seques. Anàrem fins al peu mateix de la paret que uneix els dos Basieros; una escalada de mitja hora per una mena de canal situada al N.NE. ens portà al cim mateix.

Del cim estant del Basiero es dominen els 9 estanys enclavats dintre d'aquesta vall. El punt de vista és immens, crec que un dels millors del Pallars. Amb una mirada circular descobrí tots els cims del Pallars, des de la serra dels Encantats fins al Biciberri, amb la Maladeta i Perdigueró al fons; per l'altre cantó, els pics d'Andorra fins al Mont Rouch i muntanyes de l'altra banda de la Vall d'Aran.

Baixàrem del Basiero pel port de Sant Maurici (o, millor dit, el coll) i pujàrem al Saliente i a l'Ordigal que domina tota la vall de Sant Maurici fins als camps d'Espot. La cresta de les Agudes ens separava de Santa Blanca i del Tesso de Son, tot glevat per la banda de llevant.

La tornada, la fèrem pel poble de Son. De l'Estany Negre s'hi va en menys de 2 h. 30 m. Es desfà el camí d'anada descrit primer, fins al torrent; en lloc de travessar-lo, es continua entre rocs, per la dreta, i aviat es troba un camí ample que puja suaument fins al coll, sempre per dintre el bosc d'avets, pins negres i bedolls.

L'Estany Negre de Cabanes és un lloc interessant, on es pot arribar amb molt temps i amb confort, avinent per a acampades de poca durada.

E. AMETLLER

Secció d'Arqueologia

EXCURSIÓ A TARRAGONA (1).—Acompanyats dels nostres consocis senyors de Moragas i Ixart, el dia 25 de juny, es visità la ciutat de Tarragona.

Començaren per la Catedral i admiraren, una vegada més, les seves meravelles, que formen un superbiu museu d'art cristià, en el qual són representats des del romànic fins al barroc.

Fou objecte d'especialíssima atenció el frontal de la taula de l'altar major, la importància artística i iconogràfica del qual posà de manifest el senyor Vicenç de Moragas en la seva erudita conferència *in situ*.

Es va passar al Museu Episcopal, que ocupa l'emplaçament de l'*Arx Augustea*, en el claustre de la Seu. Es pogué estudiar, amb detall, la superba col·lecció de tapisos (segles xv al xviii), dels quals féu detallada explicació l'esmentat senyor de Moragas.

Seguidament, fou visitada la Sala Capitular i el Tresor litúrgic. S'admiraren les preciositats que es guarden en un i altre lloc. En el departament on aquest està instal·lat, cridà l'atenció el ric enteixinat medieval, de fa poc descobert i en vies de restauració.

Des de la Catedral anaren a visitar la «Falsa Braga», per tal de conèixer el passeig arqueològic i les obres d'embelliment que, en l'actualitat, s'hi porten a terme. Amb elles, s'és restituïda la deguda importància a l'excursionalment interessant monument arqueològic, com és la muralla ibero-romana de la vella *Cosse*, d'una vàlua imponderable, no solament per a Catalunya, sinó per a tot Europa, comparable als murs de Micenes i Tirint. El nostre consoci senyor Jeroni Martorell, arquitecte, director de les obres, acompanyà els nostres consocis, i feren profitosa la visita les erudites explicacions de tan autoritzat *cicerone*.

Esmerçat el matí en dites visites, la tarda fou dedicada a la Necròpolis romano-cristiana, estació arqueològica d'importància mundial, restituïda al patrimoni artístic i històric de la Pàtria.

Preparen l'ànim del visitant, les grans construccions de la fàbrica de tabacs. Distribuïdes pels jardins, amb exquisida cura, s'han col·locat

(1) També per excés d'original en el número passat deixà de publicar-se aquesta ressenya com calia.

diversos sepulcres de pedra, cips funeraris, etc. S'han deixat al descobert els enterraments, fets de tègules i àmfores, de la població humil, la memòria de la qual és així piadosament respectada.

Per a guardar els exemplars més importants, per llur vàlua artística o delicadesa, s'ha construït un bell edifici-museu, d'escaient tipus clàssic. A les sales laterals hi ha col·locats els magnífics sarcòfags marmoris i un considerable nombre d'ares, pedestals cips, fragments d'estàtues, inscripcions, etc. important col·lecció lapidària dels primers segles. A la grandiosa sala central són d'admirar, en lloc preferent, les tapes de sepulcres decorades amb rics mosaics; i, en les vitrines, els voris, vidres, lucernes, fíbules, vasos, bronzes, monedes, etc., una veritable riquesa. Completa el magne conjunt els fragments distribuïts en els murs de la sala.

La nostra gratitud per les atencions rebudes en tan profitosa excursió.

P. C. i G.

Secció de Cinema

NOTES FINALS DEL II CONCURS CATALÀ DE CINEMA AMATEUR.—La nit del 8 de juny, tingué lloc l'acte de repartiment de premis, segons els resultats publicats en el BULLETF del mateix mes (pàg. 258).

El Dr. Jeroni Moragues féu un resum crític que fou -com tota cosa d'ell- encertadíssim. El senyor Car-

né Ribalta, en nom del Conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, felicità, en el seu parlament, a la Secció de Cinema per l'obra cultural que, amb tant d'encert, ve realitzant. Obrí l'acte el Secretari del Jurat, senyor Joan Sàbat, i el cloqué el President del CENTRE, senyor Pau Vila, els quals resumiren i glosaren el Concurs.

L'àpat que la Secció oferí als components del Jurat se celebrà al saló Prats Fatjó la nit del 13 de juny.

AMATEURISME INTERNACIONAL. — La nostra Secció acaba de rebre l'encàrrec de representar el nostre país i de seleccionar els films a remetre al «III Concurs Internacional per al millor film amateur 1933» que enguany se celebrarà a París els dies 8, 9 i 10 de desembre.

Aquests Concursos tenen dos caïres molt interessants: cada país solament hi pot concórrer amb un sol film de cada tema i tamany, amb la qual cosa s'obté una garantia de qualitat en la selecció que en fan les entitats cineïstes, i el país guanyador de major nombre de premis quedarà encarregat de l'organització del Concurs de l'any següent.

III CONCURS CATALÀ DE CINEMA AMATEUR.—Han estat publicades les Bases del III Concurs de Cinema Amateur. El tema és lliure, i el terme de lliurament, el dia 5 de març de 1934. Hom pot demanar al local del CENTRE les esmentades Bases.

BIBLIOGRAFIA

ALFONSO R. CASTELAO.—*As cruces de pedra na Bretaña*.—Seminario de Estudios Gallegos. Santiago de Compostela, 1930.

Amb motiu d'un viatge a Galícia hem tingut ocasió de conèixer aquest opuscle, escrit pel seu autor

després d'una estada de quatre mesos per terres d'Armòrica.

Hom ha dit que Bretanya és el país de les creus de pedra; i tant el text com l'abundor de dibuixos (150 figures, ultra dotze fotogravats) amb què l'autor l'il·lustra, són una confirmació d'aquella dita.

Les creus més primitives, massisses i de gran simplicitat, no daten, però, pel que sembla, més que dels temps merovingis.

El senyor Castelao s'ocupa, a continuació, de les creus posades en els megalits per tal de cristianitzar-los. Però la part més important del seu treball (unes seixanta pàgines de les vuitanta que té el llibre) és dedicada a les creus ornamentades de figures, que unes vegades són creus de terme; altres, creus de fossar, i creus votives les altres. L'autor les classifica en «cruceiros», en cruceiros-trona i en calvaris. Els cruceiros inicialment són com les nostres creus de terme, però a Bretanya - com a Galícia - presenten més figuracions que no solen presentar les nostres: imatges en el fust, travessers amb figures, fusts secundaris també iconografiats, etc.

Les creus amb trona al voltant eren fetes a posta com a tribuna pública, així per als oradors religiosos com per als profans.

L'autor acaba el treball amb

aquests mots: «De remate diremos que os calvarios bretóns, comparados cos cruceiros, resultan catedrales comparadas con capelas; pero nos cruceiros aparece máis nididamente a estetica do xénero e a y-alma limpa do pobo celta e cristian». Fent, pel nostre compte, una comparació resumida amb les creus de terme catalanes, direm que aquestes comparades amb els calvaris i els cruceiros, vénen a ésser com unes ermites humilíssimes, però d'una senzillesa de ratlles clàssica.

Per a nosaltres, que hem iniciat l'estudi de les nostres creus de terme, aquesta aportació és d'un gran interès, ja que la bona qualitat del treball facilita les comparacions. El senyor Castelao ens fa saber que des de fa anys ve aplegant materials per a un estudi dels «cruceiros» gallecs. Per la nostra banda, després d'aquest tast, desitgem vivament que les activitats polítiques no el destorbin massa de la seva obra d'artista i arqueòleg.

P. V.

NOTICIARI

EXPEDICIÓ SUÏSSA ALS MONTS CAUCÀSICS.—El 18 de juny d'aquest any, sortiren de Zuric quatre alpinistes suïssos cap al Caucas, amb la intenció d'ascensionar diversos pics dels massissos de «Bezingi», «Adei-cho» i també del «Ushba». Restaran allí unes deu setmanes. Tots quatre són socis del «Alpinen-Ski-Club-Zürich». Per a poder pertànyer a aquest club precisa, ultra ésser soci del S. A. C., ésser també alpinista de reconeguda capacitat muntanyenca.

El viatge el feren, a l'anada, per Wien-Warschowa-Moscou i Valtschik en el Caucas, i el retorn ha d'ésser per Tiflis, Baku, Mar Negra, Danubi, Wien.

Aquesta expedició és, en part recolzada econòmicament pel Comitè Central del S. A. C.

LA CARRETERA A LA VALL D'ORDESA.—És veritablement interessant d'anunciar per a molt aviat l'obertura de la carretera de Broto a Torla i a les cases d'Ordesa, que hom està construint en l'actualitat. Ha estat anunciat que pel setembre hom hi arribarà amb automòbil, per bé que no estarà totalment acabada fins el mes de febrer del 1934.

Així, doncs, el Parc Nacional d'Ordesa tindrà, finalment, l'accés per carretera que li feia falta des de molt de temps.